

ПЕДАГОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ФЕНОМЕНА „ДИГИТАЛНО ДЕТСТВО” И ДИГИТАЛНАТА СОЦИАЛИЗАЦИЯ НА ДЕЦАТА ОТ ПОКОЛЕНИЕТО „АЛФА”

гл. ас. д-р Златина Димитрова
Бургаски свободен университет

PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE „DIGITAL CHILDHOOD” PHENOMENON AND THE DIGITAL SOCIALIZATION OF CHILDREN FROM THE „ALPHA” GENERATION

Dr. Zlatina Dimitrova, Assist. Prof.
Burgas Free University

*„Технологиите са инструмент, с който можем да помогнем
на децата да научат как да направят света по-добро място.”
Марк Пренски*

Резюме. Студията е посветена на феномена „дигитално детство” и на особеностите в дигиталната социализация на децата от поколението „Алфа”. Представени са обобщени резултати от проведено изследване сред родители на деца на възраст от 1 до 11 години. Въз основа на получените данни се прави изводът, че българските деца в най-ранна възраст се потапят в необятния свят на технологиите и още в предучилищния период се превръщат в техни активни ползватели. Лесното усвояване, бързият достъп до неограничени ресурси и многофункционалност превръщат дигиталните устройства в любима, дори единствена играчка за по-голяма част от подрастващите. Това поставя въпроса: готови ли са възрастните (родители, детски и начални учители) за това проникване на дигиталните средства и интернет в живота на детето?

Ключови думи: *дигитално детство, дигитална социализация, дигитално поколение, дигитални родители, предучилищна възраст, технологии, „Алфа”*

Abstract. The study is dedicated to the phenomenon of „digital childhood” and the peculiarities of the digital socialization of the children of the „Alpha” generation. Summary results of a study conducted among parents of children aged 1 to 11 years are presented. Based on the data obtained, it is concluded that Bulgarian children are immersed in the vast world of technology at an early age and already in the preschool period they become active users. Ease of learning, quick access to unlimited resources and multi-functionality makes digital devices a favorite, even the only toy for a large part of adolescents. This also raises the question: are the adults (parents, kindergarten and elementary school teachers) ready for this penetration of digital media and the Internet into the child's life?

Key words: *digital childhood, digital socialization, digital generation, digital parents, preschool age, „Alpha”*

Въведение

През последните десетилетия в света се появиха и процъфтяват редица нови технологии, които до голяма степен определят траекторията на развитие на няколко поколения. Според психологическите изследвания с всяка следваща година когнитивният и емоционален разрив между подрастващите и възрастните се увеличава. Сред причините за това разделение е и дигитализацията във всички аспекти на обществения живот, включително и в социалното пространство. Тя оказва огромно влияние върху личностното развитие, най-вече в емоционален, психофизически и умствен план.

Ето защо въздействието на дигиталната среда върху обществото и в частност върху всеки отделен човек се превръща в актуален научен проблем. Още повече, че от най-ранна възраст децата започват да използват електронни информационни устройства, които стават неразделна част от техния живот. Редица изследвания показват, че дори децата в предучилищна възраст прекарват пред екрана средно от 1 до 3 часа, а заедно с фоновото гледане на телевизия „екранното време” достига между 3 и 5 часа на ден (Przybylski, Weinstein, 2017; Rideout, 2017). Това ни позволява да говорим за появата на нов културен и психологически феномен, наречен „дигитално детство”.

Дигиталните устройства променят формите на взаимодействие с външния свят, допълват живота на детето, създават нова ситуация на развитие и се превръщат в пълноправен агент на социализация. Превзели всички обществени сфери, технологиите създават както нови възможности, така и нови рискове, но е факт, че децата живеят и учат в дигитална среда. Те дори не могат да си представят живота извън нея, тъй като никога не са живели в свят без дигитализация, за разлика от по-старото поколение. Това показва, че съвременните деца формират общност с особено разбиране и възприемане на света, която се отличава с нов тип мислене, подход към различни дейности, забавления и начини за комуникация.

Социализирането на детето в дигитална среда, което започва още в предучилищна възраст, е изключително важна тема за педагогическата наука и има пряка връзка с емоционално-личностното развитие на подрастващите. Играта, с която се поставя началото на активната социализация, в съвременното дигитално общество търпи големи промени, а това неминуемо се отразява на по-нататъшното социално и личностно развитие на индивида (Ларионова, Горбунова, 2020: 466). Освен това предучилищната възраст е най-чувствителна за емоционалното развитие на детето. През този период се полагат основите на морално-етични правила, социални норми, език и начин на общуване, модели на поведение, ценности и нагласи. В допълнение, изследването на потенциалните ефекти на дигиталните устройства върху развитието на децата стана особено актуално в светлината на епидемията от COVID-19, когато дори в детските градини беше въведено обучение от разстояние в електронна среда.

Изучаването на проблемите на дигиталната социализация на подрастващите е сред актуалните задачи на психологията, педагогиката, социологията по няколко причини: 1) заради слабата теоретична обосновка на понятието; 2) заради липсата на психолого-педагогически модел на този процес; 3) заради недостатъчния брой на широкомащабни и продължителни експериментални изследвания на дигиталното поколение, излизайки извън границите на „добро или лошо“; 4) заради липсата на методология за изследване на дигиталната социализация; 5) няма значително количество изследвания на дигиталните активности на децата в предучилищна възраст.

Дизайн на изследването

Основна цел на педагогическото изследване е да представи някои аспекти на феномена “дигитално детство” и да проследи особеностите в дигиталната адаптация на децата от поколението „Алфа” според оценката на техните родители, които се явяват основни агенти за социализация на подрастващите. Студията разкрива интересни детайли, свързани със спецификата на родителското влияние върху дигиталното развитие на децата, което е сравнително нова величина в партньорството родител-дете и в семейните и обществени възпитателно-образователни взаимодействия.

Методологията на изследването се основава на теоретичния анализ на научна литература, посветена на дигиталното детство, особеностите на различните дигитални поколения и дигиталните компетентности в образованието. Основен метод на емпиричното изследване е анонимното и доброволно анкетиране, реализирано през август 2022 г. с помощта на облачното приложение Google Forms. Проучването обхваща 187 респонденти от цялата страна, които са родители на деца от 1 до 11-годишна възраст. То си поставя няколко задачи, а именно: установяване на нивото на дигитална компетентност на родителите (въз основа на тяхната самооценка); установяване на позицията на родителите по отношение на консумацията на дигитално съдържание и използването на дигитално-медийни средства от техните деца; идентифициране на нивото на дигитална компетентност на подрастващите според версията на тези агенти за социализация.

От дигитално детство към дигитално поколение

В своята книга „Новата цифрова епоха” („The New Digital Age”) двамата футуристи Ерик Шмид и Джаред Коен¹ наричат онези два милиарда души, които имат достъп до глобалната мрежа “членове на мрежовия клуб”. Техният потенциал на влияние върху икономиката и политиката, в социалната сфера и образованието е несравнимо по-голям в сравнение с онези пет мили-

¹ Ерик Шмид е бивш председател на Съвета на директорите на гиганта „Google”, а Джаред Коен – основател и ръководител на „Google Ideas”.

арда, които нямат възможност незабавно да се присъединят към мрежовата общност (Schmidt, Cohen, 2014).

Шмид и Коен прогнозираят, че до 2025 г. по-голяма част от населението на света ще бъде свързано с интернет. Преминаването онлайн ще стане още по-бързо, по-евтино и по-функционално, а всеки ще има достъп до дигитални инструменти. Тази „глобална свързаност” ще предизвика установените йерархични структури, принуждавайки съществуващите институции и организации да се адаптират към новата реалност (пак там). Тези промени ще се отразят съществено и върху образованието, което е натоварено с отговорността да формира личности с адекватни на дигиталната ера знания, умения и компетентности.

Темпът на дигитализация обаче бързо изпреварва дигиталните умения и компетентности на по-голяма част от българите. По данни на Националния статистически институт за 2021 г. 83,5% от населението в България използва интернет, а при домакинствата с деца процентът на достъп до глобалната мрежа е 96,7. За сравнение през 2017 г. 67,3% от домакинствата са използвали интернет.²

От друга страна информационните и комуникационни технологии постоянно се променят, а благодарение на научно-техническия прогрес стават все по-достъпни за децата. Днес производителите насочват своите усилия към разработването на прости, интуитивно разбираеми интерфейси, усвояването на които не изисква специално обучение. В сравнение с предишното поколение компютри, със съвременните смартфони и планшети подрастващите могат да се справят и без помощ от възрастен.

Променят се не само технологиите, но и хората. Днес родители стават представители на дигиталното поколение, които постоянно използват ИКТ в ежедневието си. „Дигиталните родители” сами приобщават децата си към интернет, като им правят профили в социалните мрежи. Достатъчно е да надникнем там, за да видим, че много млади семейства редовно публикуват снимки на своите деца. Това показва, че има какво да се желае по отношение на тяхната дигитална грамотност. Ето защо въпросът за повишаване на дигиталната компетентност на населението става все по-актуален.

Това важи особено за децата и учениците, които са най-интензивните потребители на интернет. По отношение на способността за безопасна работа в глобалната мрежа и отговорност за предприетите действия, „дигиталната пропаст” между подрастващи и възрастни, трябва да се признае, е доста голяма. Съществува несъответствие между „представата на младите хора за техните дигитални умения и способността да се ориентират в този сложен мрежов пейзаж по безопасен и смислен начин” (Connolly, McGuinness, 2018: 77).

Дигиталното разделение е пропастта между тези, които са дигитално грамотни, и тези, които не са, тези, които имат достъп до дигитална среда, и те-

² Национален статистически институт – <https://www.nsi.bg>.

зи, които нямат. Последствията от такъв пропуск за електронната безопасност на децата са изследвани от редица чуждестранни учени. „Липсата или ограниченият достъп до дигитална среда води до липса на умения за електронна сигурност и намаляване на компютърната грамотност. В резултат на това тези деца са изложени на по-висок риск от кибертормоз, отколкото техните връстници с достъп до дигитална среда и с по-добри умения за електронна сигурност” (Zilka, 2019: 20). Този пример можем да разглеждаме като една от положителните страни на феномена „дигитално детство”.

В едно бързо развиващо се информационно общество подобни промени в детството могат до голяма степен да се определят от интензивността на използването на дигиталните технологии. С всяка следваща година ставаме свидетели как ИКТ не само допълват и разширяват пространствата за дейност на детето, но засягат и цялата му структура както офлайн, така и онлайн. Това означава, че технологиите днес са най-важният агент на социализация, който започва да се конкурира със семейството и училището. Четиригодишно дете пише имейл до Дядо Коледа, защото вече знае как да въвежда думи на компютър, но все още не може да пише с химикал. Това е само един от стотиците примери за спецификата на новата социална ситуация на развитие в дигиталната ера. С навлизането и разпространението на интернет светът никога няма да бъде същият, затова днес говорим за дигиталното детство като развиващ се културен и психологически феномен.

Понятието „дигитално поколение” се разглежда в трудовете на много водещи изследователи. Един от тях е американският изследовател Марк Пренски, който разделя хората на планетата на две категории – дигитални имигранти (*digital immigrants*) и дигитални местни (*digital natives*) (Prensky, 2001).

Дигиталните имигранти са по-старото поколение, тези, които се чувстват неудобно и понякога дори несигурни в дигиталния свят. Те не могат да извършат най-простото действие за *digital natives*, като четене на имейл от компютърен екран или извършване на корекции в електронен документ. Предпочитат да учат бавно, стъпка по стъпка, индивидуално и сериозно, да овладяват специални знания, за да постигнат резултати.

Докато дигиталните местни са тези, които са израснали в света на компютрите, мобилните телефони, видеокамерите и видеоигрите. Те всеки ден търсят информация в интернет, изпращат имейли, предпочитат да общуват предимно в социалните мрежи. За разлика от *digital immigrants*, получават информация бързо, работят по-добре с графики, отколкото с текст, а хипертекстът им е значително по-познат от обикновения текстов формат. Търсят решение на много задачи едновременно, нуждаят се от често насърчаване, предпочитат „забавните игри” пред сериозната работа, справят се по-добре със съвместни проекти, отколкото с индивидуални задачи.

Според този модел се оказва, че възрастните от най-близкото детско обкръжение (родители и учители) и съвременните подрастващи са хора от раз-

лични епохи, които говорят на различни езици. В същото време възрастните смятат, че децата и учениците не са по-различни от тях и трябва да бъдат възпитавани и обучавани по същия начин, по който са били обучавани те самите, което напълно не отговаря на истината. Какво трябва да направят дигиталните имигранти? Те трябва да признаят, че не знаят нищо за дигиталния свят и да придобият нови умения, за да се интегрират в новата реалност на живота, включително с помощта на своите потомци.

През 2009 г. М. Пренски публикува статията „H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom” (Prensky, 2009). В нея той застъпва концепцията, че колкото по-дълго живеем в дигиталната ера, толкова по-малко уместно става разделението на дигитални местни и дигитални имигранти. За да създадем ново, по-добро бъдеще, трябва да разбираме и мислим с нови термини, като например „digital wisdom” (дигитална мъдрост). Думата „мъдрост” в този израз може да се тълкува по два начина. От една страна е мъдрост като знание, което можем да получим с помощта на технологиите, а от друга – мъдрост като набор от умения, които са важни и необходими за компетентното използване на придобитите знания. Всеки ден работим с огромен обем от информация, а нашата цел е да изберем най-необходимото и да оценим достоверността на данните.

М. Пренски предлага и други нови термини: homo sapiens digital или human digital (дигитален човек), за когото технологиите са неразделна част от живота в различни области. Според виждането на автора дигиталният човек може или да принадлежи към дигиталното поколение, или да бъде добре адаптиран дигитален имигрант (пак там).

Поколенчески особености на децата „Алфа”

В дигиталната епоха едновременно съжителстват общо седем поколения, които обаче общуват по специфичен начин. В активна възраст са четири от тях – „X” (родени в периода 1965-1979 г.), „Y” (родени между 1983 и 2000 г.), „Z” (родени между 2001 и 2010 г.) и „Алфа” (родени от 2011 г. до 2025 г.), което означава, че тяхното съществуване е немислимо без дигитални компетентности. По данни от последното преброяване на населението у нас през 2021 г., това са около 4,9 милиона души или близо 70 на сто от българите.

Най-приспособимо в дигитална среда е поколението „Алфа” (Generation Alpha). Така наричат най-младото по време на съществуване поколение австралийските изследователи М. Маккриндъл и Е. Вулфингер. (McCrinkle, Wolfinger 2016). Именно те първи правят предположения и за неговите поколенчески характеристики. Според двамата изследователи за даденото име на децата, родени в този времеви период, има основание по две причини. Първата е, че с поколението „Z” завършват буквите от латинската азбука, което е повод да се обърнем към началото на други азбуки, като например гръцката или арабската. Втората причина е, че „раждането” на това поколение съвпада с появата на айфона, което, според авторите, е в съзвучие с „Алфа”.

Наред с името „Алфа”, има предложения представителите на последното поколение да бъдат наречени GenTech, Google babies и NetGen. Такива мнения възникват поради факта, че по-голямата част от неговите представители черпят информация предимно от интернет. Но е факт, че поколението, родено след 2010 г., едва научило се да ходи, вече е готово за промяна. Децата „Алфа” не просто израстват с цифровите джаджи – те са напълно потопени в тях още от раждането си. В ранна възраст тези деца се чувстват комфортно да говорят с гласови асистенти и да плъзгат пръсти по екрана на смартфона. Те не гледат на технологиите като на инструменти, използвани за постигане на определени цели, а по-скоро като на дълбоко интегрирана част от тяхното ежедневие.

При представителите на най-новото поколение „общуването тече по различни и разнообразни комуникационни канали. Междоличностният обмен на информация, основно с представители на същото поколение, е постоянен и детайлен. Използват стил на неформална комуникация. В изказванията си говорят с кратки блокове, с действени думи и експресивен език, за да запазят вниманието и да осъществят солидарност. Обичат предизвикателствата и предизвикват при всяка възможност. Хуморът и оригиналността са издигнати в култ, като те самите не се вземат прекалено на сериозно. Това е поколение на визуалната култура. В комуникацията помежду си в по-висока степен боравят с образи.“ (Алексиева, 2015: 226).

А. Nagy и А. Kőlçei отбелязват, че при децата „Алфа” физическата и психологическата зрялост започва по-рано, докато етапът на живот като възрастни (брак, деца и кариера) ще бъде изместен много напред в годините, което се дължи главно на увеличаването на времето, прекарано в образование (Nagy, Kőlcsey, 2017). По формални стандарти това ще бъде най-образованото поколение, тъй като неговите представители започват да трупат знания, умения и компетентности още в най-ранна възраст, а учебната, трудовата и социалната им дейност ще продължи след 70-80-годишна възраст.

Свидетели сме на факта, че поколението „Алфа” прекарва значително време в социалните медии. Експерти прогнозират, че те ще продължат да поддържат връзка по между си предимно онлайн, ще възприемат визуални образи и информация по-добре от аудио и вербалното знание. Многозадачността, по подобие на съвременните операционни системи, също ще се превърне в основно умение за тях. Възпитани в система, която култивира взаимно разбирателство и формиране на умения за преговори, по-младото поколение на „Алфа” не признава диктата и спазването на правила в името на конкретни обществени норми. Тяхната дейност се основава повече на вътрешни мотиви, отколкото на външни.

Като се имат предвид демографските аспекти на новото поколение, се предполага, че при него ще настъпи увеличаване на продължителността на периода на детството. За това има някои съществени показатели, а един от тях е свързан с увеличаване на сроковете за образователна дейност и профе-

сионално развитие. Всички сме свидетели как комплексът от знания, умения и компетенции, необходими на ученика в 21. век, нараства с всяка изминала година, което ще доведе и до корекции в сроковете за обучение. Освен това все по-често учените и политиците говорят за обективните фактори за нарастване на детството като период от живота, който се нуждае от грижи на възрастни. Например, Л. Антробус предлага да се удължи юношеството до 24 години, тъй като до 18-годишна възраст съвременните хора в забързаното западно общество нямат време да решат задачите на прехода към зряла възраст (придобиване на ясна представа за себе си и стабилно самочувствие, пълно отделяне от родителите, да преживеят хормоналната буря и да станат емоционално зрели) (Vochaver et al. 2016: 31). Допълнителен аргумент за увеличаването на детския период е общото увеличение на продължителността на живота. Следователно поколението „Алфа” е първият кандидат за прилагане на предположенията за увеличаване на детството.

Деца „Алфа” в България са поколението, което заедно с раждането си навлезе в дигиталния свят, света на информационните и комуникационни технологии. Клавиатури и сензорни екрани, сензори и четци, достъпна информация, лесни и интуитивни интерфейси на приложенията, повсеместното разпространение на интернет и много други – всичко това вече е нещо обичайно за тях. Още от кърмаческа възраст децата се срещат с различни образователни играчки, джаджи, устройства. У нас вече активно е овладява сегментът на електронните играчки за бебета от 3-4 месеца, а видео бебелефоните с една или две камери се превърнаха в заместители на майчината грижа. Може би затова обичайната възраст, при която децата навлизат в света на технологиите все повече намалява. Тази тенденция се проявява и в засиления интерес към детските курсове по програмиране. Според практиците оптималната възраст за такова обучение е 8–9 години, но има програми и за предучилищния период, като дори 4-годишни деца се обучават на най-простите езици за програмиране и разработване на игри.

Дигиталните устройства вече са трайни компоненти от съвременния живот, а този вектор на развитие на технологиите ще бъде продължен от поколението „Алфа”. Предпоставка за това е въвеждането на 4G и 5G мрежите и технологичните разработки на Четвъртата индустриална революция или т. нар. Индустрия 4.0, основана, според нейния идеолог К. Шваб, на синтез на физически, биологични и цифрови данни (Schwab 2018: 19). „Интерфейсът” на Индустрия 4.0 за обикновените потребители се изразява в повсеместното разпространение на дигиталните технологии, изкуствен интелект, миниатюризация и мобилност на производствени и сервизни устройства. А ежедневието на човека е изпълнено с изкуствен интелект, достъп до интернет, роботика – той е потопен в технологиите на „умен дом”, „умно производство”, „умен град” и „умно управление”. Твърде вероятно е децата „Алфа” да се превърнат в проводник на Индустрия 5.0, от която се очаква да обедини силните страни на човека и на машините.

Информационно-комуникационното оборудване, което децата (и обществото като цяло) използват ежедневно, допълнително намалява прякото междупersonно общуване, пренасяйки го в интернет пространството на социалните мрежи с голям брой събеседници и интензивно взаимодействие с тях в значително безлична среда. Според проучванията българските деца прекарват много повече време в интернет, отколкото представителите на по-младото поколение в много страни на Европа и САЩ.

Изобилието от комуникационни мрежи и тяхното интензивно използване създават илюзията за приятелски отношения, а състоянието на самота не се идентифицира от децата или се заменя с чувства на негодувание и раздразнение, произтичащи от несъгласия или липса (понякога временна) на взаимно разбиране с възрастни и връстници. Можем да направим изводи за самотата на децата по косвени признаци, по-специално по нивото на автоагресия и суицидно поведение. През последните години страната ни е шампион по детски самоубийства, като по данни на проф. Петър Иванов от Центъра за демографска политика 60 деца слагат край на живота си само за година.³ Интернет комуникациите изострят причините за суициден изход, които са формулирани от Е. Дюркем – самота и разединение в общество, което разрушава социалните връзки и липсват регулатори, а това улеснява избора (Горбачов, Цирихова, 2018: 159).

Ситуацията на избор в сегашното либерално-демократично и мултикултурно общество е придобила постоянен характер: да вземеш решение в съответствие с общоприетите норми и правила, но противно на собственото си мнение или, обратно, противно на приетите основи и очаквания на общество. Следователно децата „Алфа“ са поколението на избора, чиято честота и сложност понякога подтиква към възприемане на стратегията на бягството.

Резултати

Емпиричното изследване обхваща 187 родители на деца от 1 до 11-годишна възраст от цялата страна. Преобладаваща част от тях (55%) отглеждат и възпитават деца в предучилищна възраст, а наследниците на останалите 45 % са в начална училищна възраст. 18 на сто от анкетираните споделят, че имат по две деца, които попадат в двете възрастови категории.

Демографските показатели на участниците в допитването сочат, че 85% от тях са жени и само 15% мъже. По-голяма част (61,3%) са на възраст между 30 и 40 години, следвани от тези от 40 до 50 години (24,7%), едва 10,8% са до 30-годишни, а 3,2% споделят, че са над 50-годишни. В извадката участва предимно градско население, като близо 90 на сто от респондентите живеят в градовете София, Бургас, Велико Търново, Плевен, Видин, Търговище и др., а останалите около 10% – в по-малки населени места. 81,7% от анкетираните

³ Професор от Центъра за демографска политика: В България всеки ден се самоубиват по петима – <https://trud.bg/article-4807187/>

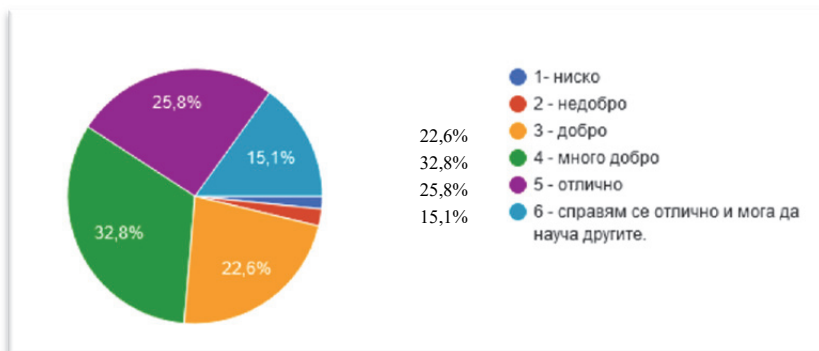
са с висше образование, 16,1% – със средно, и само 2,2% имат по-нисък образователен ценз.

Информацията, получена от всички 187 респонденти чрез попълване на анкетни карти, след декодиране и анализ, е групирана и обобщена, за да илюстрира, включително и графично, разпределението на мненията по изследвания проблем. Въз основа на събраните данни се правят съществени изводи, свързани с темата на педагогическото изследване.

Ниво на дигитални умения и компетентност на родителите

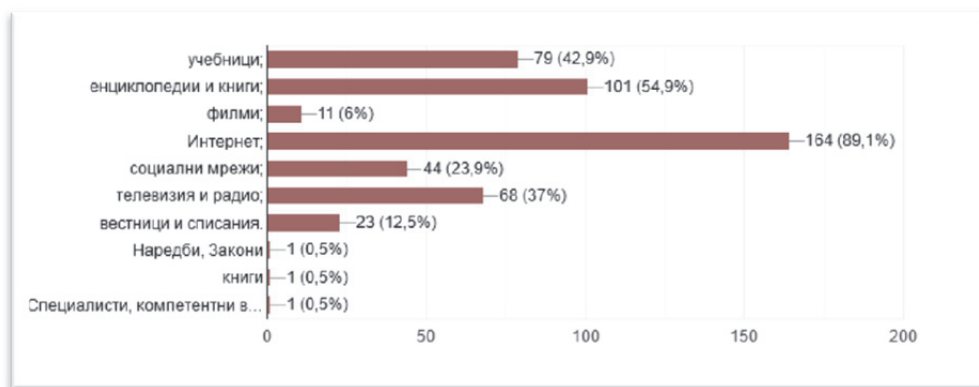
Установяването на степента на ангажираност на родителите в дигитална среда е съществен компонент от изследването, тъй като страховете на хората често са свързани с погрешна представа за нов (непознат) обект, какъвто е дигитализацията днес. Чрез определяне на нивото на дигитални умения и компетентност на родителите, базирано единствено на самооценката на респондентите, може да се разбере дали нейното повишаване е ефективен начин за намаляване на безпокойството им и за увеличаване на увереността в необходимостта от използване на нови инструменти в образованието.

Проучването показва, че близо 41% от анкетираните родители се определят като уверени дигитални ползватели. 25,8% от тях твърдят, че имат отлични дигитални умения и компетентности, а останалите 15,1% са посочили отговора „справям се отлично и мога да науча другите“. Това показва, че в родителската общност има такива, които могат да станат своеобразни проводници и дори експерти в процеса на развитие на дигиталните технологии в образованието. Като много добри своите умения определят 32,8% от родителите, а оценка „Добър“ са си „поставили“ 22,6% от респондентите. Като недобро и ниско нивото на своите дигитални компетентности оценяват съответно 2,2% и 1,6% от анкетираните родители. Отговорите на въпроса: „Как определяте нивото на Вашите дигитални умения и компетентности?“ са представени във фигура № 1.

Фигура № 1. Как определяте нивото на Вашите дигитални умения и компетентности?

Проучването показва, че родителите на децата от поколението „Алфа“ търсят достоверна информация предимно в интернет (89,1%). Другите предпочитани от тях източници са енциклопедии и книги, на които се доверяват 54,9% от респондентите, и учебниците (42,9%). В отговор на въпроса „*Кои източници използвате най-често, за да получите достоверна информация?*“ 37% признават, че се доверяват на телевизията и радиото, близо 24 на сто – на социалните мрежи, а 12,5% – на вестниците и списанията. Едва 6% твърдят, че разчитат на филми. (виж Фиг. 2) Вижда се, че родителите използват предимно интернет като източник на информация по актуални въпроси и тази тенденция се засилва все повече, но това не означава че завишеното ниво на използване на глобалната мрежа е достатъчно за развитие на дигиталната грамотност на техните деца.

Фигура № 2. *Кои източници използвате най-често, за да получите достоверна информация?*

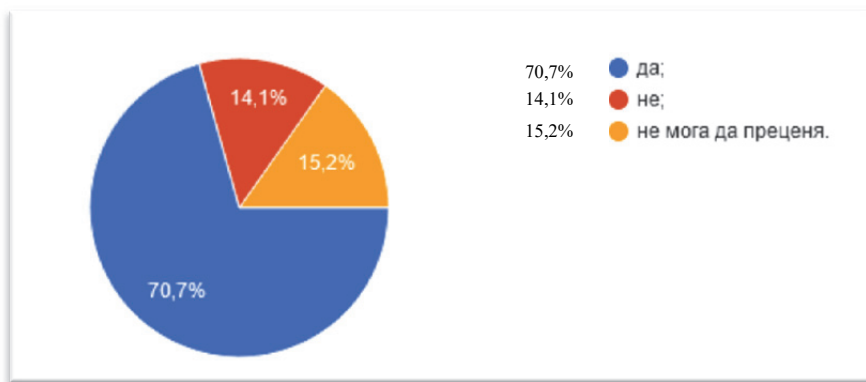
В същото време едва 8,1% от анкетираните заявяват, че *не притежават умения за проверка на информацията по различни начини* (проверка на информация от сайт в други авторитетни източници, оценка на репутация на сайт, информация за автора (източник) на материал и др.). Други 10,8% са посочили отговора „*не толкова добри*“, а 27% отговарят с „*добри*“. Близо 55 на сто от респондентите притежават отлични или много добри умения за проверка на информацията, като 8,1% от тях твърдят, че компетентностите им в тази област са толкова добри, че могат да обучават и други.

Над 44% от родители, обхванати в анкетното проучване, признават, че са отлично и много добре подготвени за работа с облачни технологии (с мрежов достъп до споделени ресурси, като интернет мрежи, сървъри, хранилища за масиви от данни, софтуерни приложения и др.). Добри умения в тази посока притежават 21,6 на сто от респондентите. Почти същият (23,2) е процентът и на тези, които признават, че нямат умения за работа с облачни технологии, а като не толкова добри своите умения определят 10,8%.

За и против дигитализацията в образованието

Една от задачите на изследването е въз основа на нивото на дигитална компетентност и наличието на дигитален опит у родителите да се определи дали те подкрепят или са противници на дигитализацията в образователния процес.

Ето как отговарят анкетираните родители на въпроса: „*Нуждаят ли се децата от обучение по дигитална грамотност в детската градина или в училище?*“. 70,7% категорично заявяват, че представителите на поколението „Алфа“ имат нужда от такова обучение. Почти равен е процентът на тези, които считат, че днешните деца нямат нужда от такава подготовка (14,1%) и на тези, които се колебаят в избора, т.е. не могат да преценят (15,2%). (виж Фиг. № 3)

Фигура № 3. *Нуждаят ли се децата от обучение по дигитална грамотност в детската градина или в училище?*

Пряка връзка с необходимостта от дигитална грамотност има и следващият въпрос: „*Мислите ли, че децата и учениците ще се справят по-добре с учебния материал, ако в обучението редовно се използват дигитални средства и електронни учебници?*“. Процентът на напълно съгласните е 16,8, а на несъгласните – 19,5. Най-голяма част от родителите (35,1%) са на мнението „*по-скоро не съм съгласен*“, а останалите 28,6% се колебаят и са посочили отговора „*нито съм съгласен, нито несъгласен*“.

Сред най-големите рискове, свързани с използването на дигитални технологии в образованието, по-голяма част от родителите (53%) посочват „*децата и учениците имат твърде много време, което прекарват в социални мрежи и чатове, и все по-малко внимание, посветено на живо общуване – твърде дълбоко потапяне във виртуалния свят*“. За 36,8% от респондентите най-сериозният проблем е „*загуба на традиционни умения и знания, като например, способността за писане на ръка*“, а 10,3% заявяват, че „*дждажите разсейват децата от уроци и дейности*“. (виж Фиг. № 4)

Фигура № 4. Кои са най-големите рискове, свързани с използването на дигитални технологии в образованието?

Както показва проучването, повечето родители (близо 95% от участниците в допитването) дават основни знания на детето си за дигиталните средства, ресурси и технологии. На този фон делът на тези, които признават, че не притежават необходимите знания (2,7%) или заявяват, че това не е задължение на семейството (2,7%), изглежда незначителен.

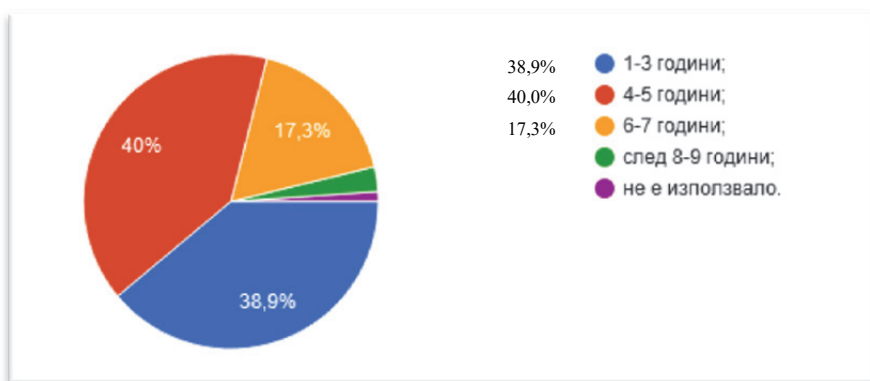
Анализът на отговорите на респондентите позволява да се съпоставят три параметъра: нивото на дигитална компетентност на родителите, значимостта на страховете им във връзка с дигитализацията на образованието и техният опит в използването на дигитални технологии. Установено е, че дигитално грамотните семейства имат по-ясна позиция по много въпроси и изпитват по-малко страх от готвената дигитална трансформация в образованието. Притесненията им са свързани преди всичко с готовността на образователната среда и педагозите за тези промени, отколкото с тяхното негативно въздействие върху децата и учениците. Оказва се, че колкото по-малко компетентен се чувства родителят в информационна и дигитална среда и колкото по-малко опит има да взаимодейства с нея, толкова по-значими са страховете му.

Дигитална компетентност на децата по поколението „Алфа” по оценка на техните родители

Изследването цели да определи степента на дигитална компетентност на децата „Алфа” по оценката на хората от тяхното най-близко обкръжение – техните родители, с които те общуват постоянно. Проучването търси отговор на въпроса кои дигитални средства подпомагат най-ефективно социализацията на децата и какви допълнителни условия (помощ и инструкции) са необходими за тяхното прилагане.

Че дигиталните устройства (digital device) са станали част от ежедневието на децата, а манипулациите с тях са се превърнали в рутинна детска социална практика, се потвърждава и от реализираното онлайн допитване. Като начало

то определя възрастта, в която подрастващите „дебютират“ в дигиталното общество. От отговорите на родителите става ясно, че сред дигиталните ползватели има и едногодишни деца. 38,9% от участниците в анкетата признават, че между 1- и 3-годишна възраст детето им за първи път е използвало дигитално устройство. Приблизително толкова (40%) са и родителите, които посочват възрастта 4-5 години. Едва 17,3% от респондентите заявяват, че са предоставили достъп до дигитални средства на детето си, когато е било на 6-7 години, а други 2,7% – след 8-9-годишна възраст. Само 1,1% (двама родители) отговарят, че наследниците им не използват такива устройства. (виж Фиг. № 5) Представените данни потвърждават тенденцията, че представителите на поколението „Алфа“ се потапят в дигиталния свят все по-рано.

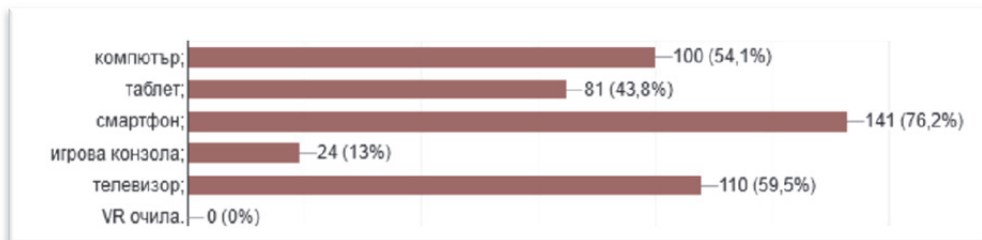

Фигура №5. На колко години детето Ви за първи път използва дигитално устройство?

До показателите от Фиг. № 5 се доближават отговорите на въпроса „*На колко години детето Ви за първи път използва дигитални средства с достъп до интернет?*“. Проучването установява, че до 5-годишна възраст подрастващите вече се превръщат в ползватели на глобалната мрежа. Това посочват над 66% от анкетираните родители, като децата на възраст от 1 до 3 години са 26,3%, а тези на 4-5 години – 39,8%. Според участниците в допитването на 6-7 години света на интернет откриват 22,6% от децата, а след 8-9 години – 6,5%. Дигитални устройства с достъп до интернет не предоставят на наследниците си едва 4,8%.

От анализа става ясно, че повечето домакинства имат достъп до повече от четири дигитални средства и технологии, които използват постоянно или най-малко веднъж на ден. По данни на семействата в Топ 5 на най-използваните от децата дигитални средства се нареждат смартфонът със 76,5%, следван от телевизора с всички негови екстри – интернет свързаност, работа с операционна система и собствена услуга за приложения (59,5%), компютър/лаптоп (54,1%), таблет (43,8%) и игрова конзола (13%). Очилата за вир-

туална реалност все още не са толкова популярни сред подрастващите, а повечето родители ги приемат за технологично нововъведение, до което детето не трябва да има достъп всеки ден. (виж Фиг. № 6)

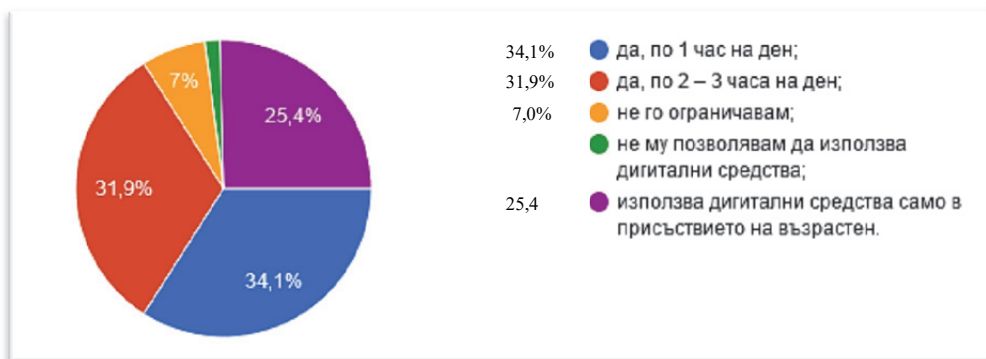
Фигура № 6. До какви дигитални средства с интернет има достъп детето Ви?

Както показва допитването, безкрайните възможности за информация и комуникация и развитието на технологиите намират отражение и в българското семейство. От друга страна децата още от малки се научават за подражаване на родителите си и да боравят със съвременните технологии още преди да имат реална потребност от тях.

Това кореспондира и с отговора на въпроса „Как детето Ви се научи да използвате тези дигитални средства?“. По преценка на родителите по-голяма част от децата (68,3%) са получили основни знания за използването на дигитални средства в семейството, а 25,1% признават, че наследниците им са се справили съвсем сами. 4,9% са на мнение, че децата им са получили ценните знания по време на обучението си в училище или в детската градина. Едва 1,6% твърдят, че са се научили с помощта на приятели.

Освен това децата „Алфа“ се справят без проблем с технологията touchscreen, която предлагат повечето дигитални устройства от ново поколение. Някак чисто интуитивно те използват всички основни функции на сензорния дисплей. При тях особено ефективно работи и т.нар. латентно обучение – достатъчно е да наблюдават своите родители или по-големи братя и сестри, а след това да повторят техните действия. Много по-рядко се прилага методът „проба – грешка“, който е по-характерен за децата в ранна възраст.

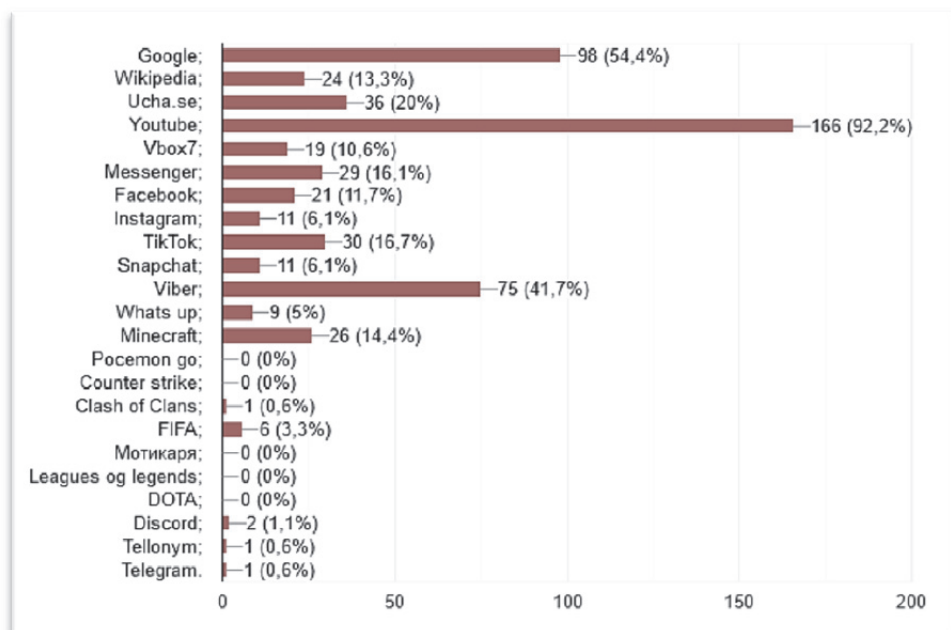
Анкетното проучване показва, че по-голяма част от семейства са въвели правила за достъп в технологичния свят, а само 7% не ограничават децата си. До 1 час на ден са свели употребата на дигиталните средства 34,1% от родителите, а по-либерален подход – по 2-3 часа на ден, имат 31,9%. 25,4 на сто от участниците в изследването признават, че детето им използва предимствата на технологиите единствено в присъствието на възрастен. Едва 1,6% (трима родители) не позволяват на наследниците си да използват дигитални средства.

Фигура № 7. Поставяте ли ограничения на детето си по отношение на използването на дигитални средства?

След високите резултати за достъп на подрастващите до различни устройства, следва да се проследи за какви дейности ги използват те най-често. Данните вероятно не са напълно обективни, тъй като въпросът „С какви цели Вашето дете най-често използва интернет и дигитални средства?“ е отправен към родителите, а те споделят това, което наблюдават и контролират. Въпреки това получените резултати са повече от притеснителни, тъй като дейностите „за игри“, „за музика и филми“, „за видео съдържание“ попадат в графите „постоянно“, „по няколко пъти на ден“ и „по веднъж на ден“. В същото време не е малък процентът и на децата, които използват неограничените възможности на мрежата, за да научат нещо ново всеки ден. Но е ограничен броят на тези, които се възползват от дигиталните технологии и интернет, за да се подготвят за училище. Около 40 на сто от родителите признават, че това се случва единствено, когато учениците преминават на обучение от разстояние в електронна среда. Тревожен е фактът, че 28% от респондентите открито признават, че не знаят и не се интересуват с каква цел наследниците им използват устройствата в ежедневието си.

Проучването дава отговор и на въпроса кои приложения и сайтове използват най-често децата, които предполага повече от един отговор. Първенството държи Youtube с 92,2%, а другата платформа за видео споделяне Vbox7 вероятно не е толкова популярна сред подрастващите у нас, тъй като се посочва от едва 10,6% от анкетиранияте родители. Ресурсите на платформата Google редовно използват 54,4%. От мобилните приложения сред българските деца най-разпознаваемо е Viber (41,7%), а най-популярната платформи за споделяне на снимки и кратки видеа дори сред най-малките в момента е TikTok (16,7%). Оказва, че игрите са все по-рядко използвани, въпреки че според родителите те са едно от основните занимания на децата. При игрите класацията оглавява Minecraft с 14,4%.

Фигура №8. Кои от следните сайтове и приложения използва Вашето дете?

Изследването търси отговор и на въпросите кога и кой трябва да се ангажира с дигиталната компетентност на подрастващите и какви умения е необходимо да бъдат формирани.

Оказва се, че най-голямо значение родителите отделят на техническите умения на децата и на тяхната онлайн безопасност. На тях залагат съответно 79 и 75 на сто от респондентите. Според анкетираните най-малко внимание заслужават комуникационните умения в социалните мрежи, които са посочили 9,3%. Това може да се обясни по няколко начина: че, според родителите, децата са доста компетентни по този въпрос и следователно няма смисъл да ги обучаваме специално; че родителите не смятат това умение за важно за живот в дигиталния свят; че основна част от децата все още не използват социални мрежи и това не е съществен проблем за родителите. Тъй като участниците в анкета имат право да посочат по няколко отговора, те сумарно надвишават 100%. Резултатите са представени в Таблица № 1.

Таблица № 1. Какви дигитални умения трябва да се развиват у децата?

Отговори на родителите	Брой участници, дали съответния отговор
а) да се учат да използват различни джаджи;	11%
б) да се учат да използват компютърни програми;	79%
в) да се учат да използват електронни услуги;	50%
г) да се формират умения за безопасност в дигитална среда;	75%
д) да се учат да използват дигитални образователни платформи (как да ги използват самостоятелно);	62%
е) да се учат да общуват в социалните мрежи;	9,3%
ж) друго	4,2%

Що се отнася до възрастта на децата, от която родителите биха искали да развиват уменията им за общуване в социалните мрежи, има голямо разнообразие в отговорите и те варират от 2 до 15 години. Прави впечатление, че родителите на по-големите деца, които вероятно прекарват повече време в интернет, не се притесняват от ниското ниво на компетентност на децата по този въпрос. Трябва да се отбележи още, че само привържениците на дигитализацията подкрепят необходимостта от обучение по комуникационни умения в социалните мрежи. Това показва, че колкото по-компетентен е родителят, толкова по-голямо значение отдава на комуникацията в дигитална среда. Тази тенденция може да се обясни и с факта, че привържениците на дигитализацията разбират неизбежността на интернет комуникациите, което означава, че детето трябва да бъде подготвено за тази социална дейност по същия начин, както за всяка друга.

В развитието на уменията на децата да работят самостоятелно с дигитални платформи, което са посочили 62% от анкетираните, също има образователен потенциал. Съвсем естествено е, че не всички родители разбират същността на този процес, но фактът, че мнозинство от избралите този отговор са имали опит в използването на дигитални технологии в образователния процес на децата си, може да означава, че този опит е положителен.

Допълненията на родителите към последния отговор „друго” са само три: „обща компютърна грамотност”; „развиване на умения за програмиране”; „има твърде много джаджи, искам детето ми да има нормално детство”.

Данните от проучването ни позволяват да заявим, че по-голяма част от родителите смятат развитието на дигиталните умения на децата си като пови-

шаване на тяхната „техническа“, а не на комуникативна компетентност, въпреки че възрастните често се оплакват от прекомерната ангажираност на децата им с интернет и компютърни игри. Освен това се установи, че именно личните наблюдения на родителите по време на онлайн обучение допринасят в по-голяма степен за тяхното положително отношение и им помага да разберат стойността на самообразованието за децата им.

Анализът на резултатите от проучването показва, че нивото на дигитална компетентност на родителите може да разшири обхвата на техните представи за това какви умения трябва да развият децата, за да живеят и учат в дигитална среда. Съответно некомпетентните родители едва ли ще могат да се справят сами с тази задача.

По отношение на въпроса „*Кой трябва да е ангажиран с дигиталното ограмотяване на децата?*“, по-голяма част от родителите (52%) залагат на обединените усилия на всички институции, ангажирани със социализацията на подрастващите – детска градина/училище, семейство, извънучилищни организации, включително и самото дете. След това се нареждат образователните институции с 34%, семейството с 29% и извънучилищни организации с 12,8%. Не е малък и процентът (7,6) на тези респонденти, които са на мнение, че на детето може да бъде поверена важната роля на субект в неговото собствено дигитално ограмотяване.

Дискусия и изводи

Въз основа на данните от емпиричното изследване може да се обобщи, че нивото на дигитална компетентност на анкетираните родители е над средното. Прави впечатление, че колкото по-малко компетентен се чувства един родител в дигитална среда и колкото по-малко опит има във взаимодействието с нея, толкова по-значими са неговите опасения по отношение на дигитализацията в образователния процес. Това важи в пълна сила и в обратния вариант: колкото по-високо е нивото на дигитална компетентност на родителите, толкова по-мощна е тяхната визия за перспективите на образованието в технологично отношение и толкова по-активно те се стремят да изразят своята гледна точка.

Родителите със средно ниво на дигитална компетентност са тези, които повече от всеки друг са склонни към „дигитална митология“, т.е. имат погрешни представи за спецификата на дигитализацията и нейното въздействие върху децата. Очевидно разнопосочната и недостоверна информация, която те активно черпят от различни източници, предизвиква у тях противоречиво отношение към новата дигитална реалност, включително и безпокойство от този бърз преход.

Тези резултати показват, че нивото на дигитална компетентност на родителите може да повлияе на оценката им за предимствата и недостатъците на дигитализацията в образованието. Следователно една от задачите на експер-

тите, ангажирани с дигиталната трансформация в областта на предучилищното и началното образование, може да е насочена към информационно-образователна работа със семействата с цел превенция на „дигиталната митология”.

Въз основа на признанията на родителите можем да обобщим, че децата „Алфа” все по-активно навлизат в дигиталния свят още в първите три години след раждането си. Освен това те се справят много по-лесно със смартфона и таблета, отколкото с компютъра/лаптопа. Обяснението е, че първите са в по-голямо съответствие с нивото на развитие на подрастващите, особено на тези в предучилищна възраст. Това е така по няколко причини: 1) на тази възраст все още преобладава нагледно-образното мислене, което помага на децата по-лесно да се ориентират в устройствата, в които програмите са представени като изображения, а не в командни редове; 2) смартфонът и таблетът изискват от детето изпълнение на разбираеми и познати действия (изберете, натиснете и др.), докато работата с компютъра предполага усвояването на принципно нови действия; 3) „логиката на тъчскрийна” е много по-разбираема за детето от „логиката на клавиатурата”, тъй като на сенорния екран резултатът от действието се появява веднага и лесно се поддава на корекции, докато на компютъра той носи опосредствен характер.

Изследването показва и друга тенденция – че смартфоните почти изцяло заместват всички останали устройства поради лесният достъп и компактност. Повечето деца вече притежават лични смартфони още от 7-8-годишна възраст, а така изграждането на онлайн идентичност изпреварва личностната. В същото време онлайн достъпът отваря вратите към останалите компоненти на дигиталната компетентност, като предлага на детето неограничен ресурс от приложения и програми за комуникация. Популярността на смартфона вероятно се дължи и на това, че има огромни възможности да задоволява и обединява всички комуникационни и информационни нужди. Той се превръща в огледален технологичен вариант на личността, който, ако не бъде управляван в съответствие с компонентите на дигиталната грамотност, ще започне да самоуправлява дигиталната и личностова идентичност на притежателя си.

Както става ясно, много родители се опитват да ограничат и дори забраняват на децата достъп до устройствата, но родителският контрол има различни проявления. Някои семейства споделят, че разрешават на наследниците си достъп до дигиталния свят само през почивните дни. Други признават, че използват заплахи: “ако играеш много, ще станеш зомби” или “от стоене пред екрана ще те заболят очите”. Малцина са тези, които използват цивилизован метод на контрол, като поставят парола за достъп до устройствата, например. Макар някои да допълват, че са установили как децата им знаят паролата и тайничко се възползват от джаджите за забавление.

Развитието на технологиите и тяхното проникване в живота на детето реално изпреварва развитието на средствата за родителски контрол и защита. Съвременните родители нямат достатъчно сведения как да изберат правилна-

та стратегия за медиация и често пъти те се хвърлят в една от двете крайности – или тотален контрол и забрана, или пълна свобода и неограниченост. Но и двете стратегии имат съществени недостатъци: първата води към дигитална изолация и лишава детето от възможностите, които откриват пред него новите технологии; втората оставя детето без защита от многобройните рискове, които крие стихийната дигитална социализация.

Фактът, че още в предучилищна възраст децата използват различни технически средства, може да се приеме като своеобразен сигнал, че за да се гарантира реалната и потенциална информационна сигурност на детето, подкрепата в процеса на навлизане в дигитална среда трябва да започне възможно най-рано. Това се потвърждава и от позицията на родителите относно възрастта, на която е добре да започне обучението в дигитални умения. Възрастта 4–6 години се счита от много семейства за „фундаментална“ по отношение на формирането на дигитална култура, въпреки че образователните програми в детските градини в повечето случаи не предвиждат такава задълбочена подготовка на децата. Позицията на родителите (както привърженици, така и противници на дигитализацията) могат да се разглеждат като своеобразна заявка към образователната система.

Заклучение

Въз основа на резултатите от емпиричното изследване може да се направи изводът, че българските деца в най-ранна възраст се потапят в необятния свят на технологии и още в предучилищния период се превръщат в техни активни ползватели. Лесното усвояване, бързият достъп до неограничени ресурси и многофункционалност превръщат дигиталните устройства в любима, дори единствена играчка за по-голяма част от подрастващите. Това поставя и въпроса: готови ли са възрастните (родители и детски и начални учители) за това проникване на дигиталните средства и интернет в живота на детето?

Както показват резултатите от изследването, голяма част от възрастните не дооценяват важността на онлайн рисковете, свързани с използването на ИКТ и прилагат неефективни стратегии за родителска медиация. Обикновено съвременните родители оставят детето насаме със смартфона, предоставяйки му възможност самостоятелно да усвоява неговите възможности. Много родители просто не знаят на какво са способни техните деца с дигиталните устройства в ръце и как могат да използват тези технологии за обучение и развитие. Затова днес е особено важно да се разработят програми за допълнителна квалификация на детските и начални учители в областта на дигиталната компетентност, за приложение на ИКТ в учебно-възпитателния процес и за профилактика на онлайн рисковете сред децата. В такива образователни програми е необходимо да бъдат обхванати и родителите.

Литература:

- Aleksieva, Mariya. Digitalna epoha, digitalni tehnologii... inovatsia ili (r)evoliutsia v obshtuvaneto, organizatsia na ucheneto, prepodavaneto... obrazovanieto. *Nauchna konferentsia s mezhdunarodno uchastie*. BSU, 2015, 225-233.
- Gorbachov N. P., Tsirihova A. E. Vlijanie internet na podroskovie suitsidi. *Homo instagramus: chelovek v tsifrovom obshtestve*. M.: MGPU: 158–162.
- Larionova L. I., Gorbunova A. Yu. Sravnitelnoe issledovanie intellektualnogo razvitiya detei doshkolnogo vozrosta v usloviyah tsifrovoi sredi // *Ekopsihologicheskie issledovania – 6: ekologoa detstva i psihologiya ustoichivogo razvitiya*. 2020. № 6, 465-469.
- Bochaver A. A., Zhilinskaya A. V., Khlomov K. D. Perspektivy sovremennyh podrostkov v kontekste zhiznennoj traektorii (Perspectives of modern teenagers in the context of life trajectory). *Sovremennaya zarubezhnaya psihologiya (Modern foreign psychology)*, 2016. 5(2): 31–38 (in Russian).
- Connolly N., McGuinness C. Towards digital literacy for the active participation and engagement of young people in a digital world // *Young people in a digitalised world*. 2018. Vol. 4. P. 77.
- Nagy A., Kölcsey A. (2017) Acta Generation Alpha: Marketing or Science? *Acta Technologica Dubnicae*, 7(1): 107–115.
- Przybylski A. K., Weinstein N. Digital Screen Time Limits and Young Children's Psychological WellBeing: Evidence From a Population-Based Study // *Child Development*. 2017. Vol. 90 (1). P. 56-65. DOI:10.1111/cdev.13007
- Rideout V. *The Common Sense census: Media use by kids age zero to eight*. San Francisco, CA: Common Sense Media, 2017.
- Prensky M. H. Digital Natives, Digital Immigrants [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf> (date of access: 21.10.2022).
- Prensky M. H. Sapiens Digital: From Digital Immigrants and Digital Natives to Digital Wisdom [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.wisdompage.com/Prensky01.html> (date of access: 21.10.2022).
- Schmidt E., J. Cohen, *The New Digital Age: Transforming Nations, Businesses, and Our Lives*, 2014.
- Shvab K. *Chetvertaya promyshlennaya revolyuciya (The Fourth industrial revolution)*. Moscow: Eksmo (in Russian), 2018.
- Zilka G.C. The digital divide: Implications for the eSafety of children and adolescents // *International Journal of Technology Enhanced Learning*. 2019. Vol. 11(1). P.20-35.